

S A Y I 1 7 • 2 0 0 7

İslâm
Araştırmaları
Dergisi

TURKISH JOURNAL OF ISLAMIC STUDIES

sında bir ilişki kurmaktadır; fakat bunları ayrıntılı tartışmadığı için okuyucuyu ikna edici olmaktan ziyade, yeni sorularla baş başa bırakmaktadır.

Aslan'ın daha ayrıntılı tartışmaya muhtaç argümanlarından biri de Tanrı'nın varlığına veya yokluğuna dair argümanlarla gerçekte Tanrı'nın varlığı veya yokluğu arasında kurduğu ilgi etrafında döner. Aslan'a göre modern din felsefesinde gerçekliği tayin etmede akla ciddi bir rol verilmiştir. Bunun sonucu olarak âdeta "Tanrı'nın varlığına dair argümanların tutarlı olması, Tanrı'yı var kılmaktadır" veya "Tanrı'nın varlığının tutarsız olması, Tanrı'yı yok etmektedir" gibi saçma bir netice ortaya çıkmaktadır. "Hâlbuki Tanrı ontolojik olarak var ise O'nun varlığına dair deliller ne O'nu var kılar ne de delillerin yetersiz olması O'nu yok edebilir" (s.120). Aslan'ın bu değerlendirmesi oldukça ilgi çekici ve tartışma uyandıracak niteliktedir; zira sadece Tanrı'nın varlığı konusunda değil, bütün tecrübemizdeki bilgi kaynaklarımızla varlığını teyit edebildiğimiz şeyleri var, teyit edemediğimiz şeyleri de yok kabul ederiz.

Tanrı'nın Varlığına Dair Argümanlar: Ateist Din Felsefesi Eleştirisi, bu konudaki tartışmalara ciddi bir katkı olarak görülmelidir. Yazar, geleneksel ikili yapının ötesine geçerek lehte vealeyteki argümanların sınırlılığını gösterip vahyin dinî gerçekliğin tayininde oynadığı veya oynaması gereken rolü vurgular. Akli delillerle vahiyden kaynaklanan bilgi arasındaki ilişkinin nasıl kurulabileceği ya da kurulması gerektiği hususunda, Aslan'ın kurduğu argümanların yeni müzakereleri ve tartışmaları teşvik edici olacağını umarım. Ancak Aslan'ın eserde bu bağlamda serdettiği görüşlerinin sağlıklı değerlendirilebilmesi için daha ayrıntılı izahlar gereklidir. Umarım kitabın sonraki baskılarında ya da başka eserlerde, daha ayrıntılı müzakereler ortaya konur.

Rahim Acar
Marmara Üniversitesi

Osmanlıdan Günümüze Türk Toplum Yapısı

Orhan Türkođan

İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2004. 2. Baskı, 790 sayfa.

"Önsöz", "Giriş", yirmi bir bölüm, "Sonuç" "Genel Kaynaklar" ve "Dizin"den oluşan çalışma, Osmanlı'dan günümüze Türk toplum yapısını genel hatlarıyla ortaya koymayı amaçlamaktadır. Kitapta öncelikle Osmanlı toplumunun sosyal, kültürel, tarihî, dinî ve siyasî yapısı; daha sonra da Türk toplum yapısı

-başlangıcından günümüze- detaylı bir şekilde işlenmeye çalışılmıştır. Bu yönüyle kitap önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

Çalışmada Türk toplum yapısı hakkında genel bir bilgi verildikten sonra, Osmanlı öncesi Türk düşünce sistemi ortaya konulmaktadır. Daha sonra Osmanlı sosyal sistemi ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmekte ve Osmanlı toplum yapısının ikili bir ayrılığa dayanmış olduğunun altı çizilmektedir. Yazara göre, Osmanlı'da bu ayrım devşirmeler ve halk (reaya) şeklinde açığa çıkmakta ve gerçek Türk kimliğine sahip olanlar devlet yönetiminden dışlanmaktadır. Bu durumun Oğuz-Türkmen ayrılığı için de geçerli olduğunu söyleyen yazar, bunun neticesi olarak Türkmenlerin devlet yönetiminde önemli konumlara gelemediğini iddia etmektedir. Yazara göre, bu yaklaşım hem Osmanlı döneminde hem de sonrasında Türk toplum yapısı açısından ciddi sorunlar oluşturmuştur.

Oğuz-Türkmen ikiliğinin, Edward Shills'in merkez-çevre (center-periphery) modeliyle daha iyi anlaşılabileceğini düşünen yazar, İran Selçuklu Devleti'ni kuranların, kendilerini Oğuz kabul ederek merkeze yerleşirken, Türkmenleri dışladığını ve çevreye ittiğini ifade etmektedir. Ona göre, Selçuklulardan itibaren devam eden bu zihniyet, Osmanlı'da daha sistematik bir biçim kazanmıştır (s. 100-101). Hatta yazar bu konunun önemini ortaya koyabilmek için *Oruç Beğ Tarihi*'ne göre, Osmanlı'nın Türklere bakış açısının son derece küçültücü olduğunu ve bu tavrın "Türkmen haramzadeleri" ifadesinde gözlendiğini iddia etmektedir (s. 101). Bu yaklaşım, çalışma boyunca yazarın Osmanlı'ya bakış açısını belirlemekte ve tüm konular bu çerçevede ele alınmaktadır.

Yazarın Osmanlı sosyal sistemi hakkındaki temel tespitini Osmanlı'nın kendi öz milletini ikinci sınıf vatandaş konumuna indirmediği ve yabancı ırklara mensup olanları devlet yönetiminde önemli görevlere yükselttiği iddiaları oluşturmaktadır. Böylelikle ona göre, vatanın gerçek sahibi olan Türkler reaya (halk- köylü) konumuna indirgenirken, yabancılar üst bürokrasiyi ellerinde tutmaktadır. Yazar bu kanaatlerini önde gelen tarihçilere dayanarak, özellikle Halil İnalcık'ın "Artık, XVI. üzyılda Osmanlılarda Türklük kimliği silinmiştir" (s. 104)" tespitiyle kuvvetlendirmeye çalışmaktadır.

Osmanlı döneminde olduğu kadar olmasa da, bugün de ırk-soy anlamında Türk toplumunda Kürt, Laz, Çerkez, Gürcü, Abaza, Pomak, Boşnak, Zaza gibi farklı alt kültür ve ırklara mensup insanların bulunduğunu ifade eden yazar, söz konusu alt unsur ve ırklara mensup olanların Türk toplum yapısı içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini düşünmekte ve bunun sebebinin Türk sosyolojisinde etnik azınlık ve milliyet grupları gibi kavramların henüz belirginlik kazanmadığı tespitine dayandırmaktadır. Hatta yazar ülkemizde, dinî azınlıklar hariç,

diğer alt unsurlar için ayırt edici bir tarih, kültür ve duygu farklılığı olmadığını; hepsinin ortak bir kültürü paylaştığını, ayrımın ise daha ziyade dil veya lehçe farklılığından kaynaklandığını, herkesin İslâmî çizgide birleştiğini; hatta çoğunda soy ve kültür birliğinin standart toplum yapısıyla ortak olduğunu iddia etmektedir (s. 298-299). Kitapta bir diğer konu olarak doğu ve güneydoğu kabile-aşiret yapısı ele alınmaktadır. Yazarın doğu ve güneydoğu Anadolu'nun sosyal dokusu, coğrafî, sosyo-kültürel, dinî hususlardaki tespitleri Türk toplum yapısının bütün yönleriyle tanınması açısından önemlidir. Bu noktada kitap önemli sorunlara işaret ederek bu iki bölge hakkındaki bilgileriyle meseleye katkıda bulunmaktadır.

Kitapta incelenen bir başka konu sosyal hareketlilik kavramı bağlamında ele alınan kentleşme ve göç olgusudur. Türk toplum yapısında öteden beri bir gerçeklik olarak yaşanan modernleşme süreciyle daha da karmaşık hâle gelen göç olgusu, küçük yerleşim birimlerinden büyük kentlere iç göç ve ülke dışına dış göç şeklinde tezahür etmekte ve bu hâliyle Türk toplum yapısının önemli bir sorunu olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun sosyolojik nedenleri ve sonuçları kitapta ayrıntılı bir şekilde ele alınıp incelenmektedir.

“Kentleşme” ve “göçler” bağlamında, kitapta zenginlik ve yoksulluk kültürü de bir sosyal olgu olarak ele alınmakta, çoğunluğun yoksulluğu ve azınlığın zenginliği tarzında ifade edilen bu sosyal dokunun ciddi kırılmalara ve ayrışmalara, hatta kutuplaşmalara neden oluşturduğu belirtilmektedir. Yazar, nüfusumuzun yüzde 20'sinin gelir diliminin yüzde 55'ine yakınına paylaştığına, bir diğer yüzde 20'sinin ise millî gelirin yüzde 4,5'ini almaya mahkûm olduğuna dikkat çekerek “öteki Türkiye”nin tarihsel kaderinin Osmanlı'dan beri sürüp gelen zihniyetin bir yansımasından başka bir şey olmadığını ifade etmektedir (s. 476-477). Yine bu bağlamda yazarın büyük kentlerde gerçekleştirdiği alan araştırmalarına dayalı tespitleri, Türk toplum yapısı ve oradaki zenginlik ve fakirliğin görülmesi açısından önemlidir.

Kitapta Türk demokrasi modeli konusunun da, Türk toplum yapısı çerçevesinde, nitelikli bir şekilde değerlendirildiğini görüyoruz. Konu yerli, yabancı ve İslâmî kaynak ve düşünceler çerçevesinde geniş bir yelpazeden özlü bir şekilde tartışılmıştır. Ancak yazarın üzerinde durduğu ve hassasiyetle vurguladığı gerçeklik, Türk toplum yapısı ve onun değerlerine bağlı bir model oluşturmasıdır. Aslında diğer milletlerin de, özellikle gelişmiş ülkelerin kendi sosyal gerçeklikleri çerçevesinde bir sosyal yapıya sahip oldukları görülmektedir. Bu noktada yazar, kendi sosyal dinamiklerimizin de göz önünde bulundurulmasını önemle vurgulamaktadır. Yazara göre, Batılılaşma süreci, Batılı standartlara göre değil, kendi yerlilik kimliğimizin de devreye sokulmasıyla ele alınmalı ve Türk de-

mokrasisinin sosyal yapısı İslâm –Türk norm ve değerler bütününe göre sentez yapılarak oluşturulmalıdır. Hatta yazar İslâm'ın değer ve norm niteliklerinin, Türk demokrasisinin inşasında pekiştirici rol oynayacağına inanmaktadır. Bunu “Batı’da olalım, fakat Batılı olmayalım” (s. 551) düşüncesiyle özetlemektedir.

Çalışmada dikkat çeken en önemli konulardan birisi de Türk aile sistemi ve tarihsel gelişim sürecidir. Türk tarihinin başlangıcından Osmanlı’ya ve günümüze değin aile geleneği ve aileye verilen anlam ve önem varlığını hâlâ korumaktadır. Türklerin İslâm’la tanışmaları sonucu bu gelenek kökleşerek devam etmiş ve daha da geliştirilmiştir. Türk aile modeli bu anlamda dünyada önemli bir yere sahiptir. Yazar bu konuda Batılı sosyal bilimcilere de atıfta bulunmakta ve Peter Berger’in “Batı’da yozlaşmamış aileyi Türkler yaşamakta ve yaşatmaktadır. Batı’da aile müessesesinden başlayarak diğer sosyal meselelere sirayet eden çözülme sürecini ancak Türkler değiştirebilir. Bu itibarla Türk aile yapısı Batı’da örnek alınmalı ve taklit edilmelidir. Avrupa’nın manevî kalkınmasının reçetesi buradadır” ifadelerine yer vermektedir (s. 637).

Yine çalışmada dinî sistem ve Türk toplumunda yeni dinî hareketler ve cemaatleşme konusu açık ve anlaşılır bir şekilde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu konuda da çok önemli tespitler ve düşünceler dikkat çekmektedir. Bu noktada dinin sosyal bir olgu, gerçeklik ve ihtiyaç olduğunun altı çizilmekte ve neler yapılabileceği konusunda aydınlatıcı bilgiler verilmektedir. Hatta dinin görmezlikten gelinmesinin negatif sonuçlar doğuracağı “Siz bir toplumun inanç sistemine ambargo koyar, onu devreden çıkarırsanız, muhakkak yeraltı hakimiyeti gündeme gelir.” (s. 648) cümlesiyle ifade edilmektedir.

Kitapta dikkat çeken bazı sorunlar da vardır. Her şeyden önce, gereğinden fazla tekrarlar bulunmaktadır. Örneğin “Ey Türk budunu.....” diye başlayan tema s. 28 ve 95’te; Freud’un “Kadavra kaderdir” sözü s. 164 ve 182’de; yine “Doğu’nun Tanrısı Gökhan....” ifadesi s. 80’de ilk paragrafın sonlarında ve aynı sayfanın sonunda yeniden ifade edilmektedir. J. F. Kennedy’nin öldürülmesi konusu s. 154, 497, 711’de tekrarlanmış, s. 543’teki G. Sarton’a ait “İslâm olmasaydı, Rönesans doğamazdı” sözü s. 572’de de zikredilmektedir. Diğer birçok sayfada buna benzer tekrarlar dikkat çekmekte; hatta öyle ki işlenen bazı temalar bir başka yerde yeniden işlenebilmektedir. Bu da kitabın okunmasını zorlaştırmaktadır.

Kitapta Türklük ve Türk kimliği önemle vurgulanmaktadır. Ancak doğrudan (direct), zorlayıcı (compulsary), kültürel değişme süreci (acculturation), milletleşme (nation-building) gibi bazı kelimelerin hemen yanına gereksiz yere İngilizcilerinin yazılmasını bu bağlamda anlamakta güçlük çekiyoruz.

Yazar, 250 kadar etnik grubun ABD’de Amerikanizm şemsiyesi altında bir standart kültür etrafında bulunmasını sosyal bütünlük açısından örnek verirken (s. 137), Osmanlı’nın farklı etnik unsurları Osmanlı kimliği altında birleştirmesini sorunlu görmektedir. Bu bağlamda Osmanlı’nın ikili toplumsal bir yapıda olduğunu belirtmektedir (s. 169-196).

Yazar, bir taraftan M. Akif’in Arnavut olmasını ve ABD Dışişleri Bakanı Madeleine Albright’ın aslen Çek Yahudisi olmasını örnek verirken bir sorun görmemekte; diğer taraftan Osmanlı’da diğer ırklardan olup da “Ben Osmanlı’yım” diyen ve yönetime gelenleri eleştirmektedir.

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse, her ne kadar kitapta bazı tekrarlar ve tema olarak benzerlikler bulunsada, eser Osmanlı’dan günümüze Türk toplum yapısını ana hatlarıyla özetler mahiyettedir. Bu anlamda kitap önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Osmanlı’yı ve Türk toplum yapısını genel hatlarıyla öğrenebilmek açısından son derece faydalı bir çalışma olan bu kitap, yazarın yıllarca üzerinde durduğu ve elde ettiği birikimini aktarmakta ve hatta yerli, yabancı pek çok bilim adamına referansla konuları geniş ve zengin bir açıdan ele almakta; bazı tespit ve teşhislerle tahlil etmektedir. Kitabın önemli bir katkısı da Türk toplum yapısının temel dinamiklerini vurgulaması, ülkemizin bu dinamikler ve değerlerle zenginleştirilmesi ve geliştirilmesini ortaya koymasındır.

Ali Akdoğan
Rize Üniversitesi

Akıl ve İnanç: Din Felsefesine Giriş

Michael Peterson, William Hasker,

Bruce Reichenbach, David Basinger

Tercüme: Rahim Acar

İstanbul: Küre Yayınları, 2006. 458 sayfa.

Bu eser, Aydınlanma felsefesi, Hıristiyan geleneği ve Batı toplumunun yaşadığı fikrî ve sosyal çalkantıların doğrudan neticesi olarak gelişen din felsefesi disiplinine ait muhtevalı bir ders kitabının Türkçe’ye tercümesidir. Müellifler bu çalışmada Anglo-Sakson din felsefesi anlayışını esas almış; din felsefesinin dinî tecrübe, ilahî sıfatlar, teist argümanlar, kötülük problemi, mucize, din dili, dinî çoğulculuk ve dinî ahlâk gibi temel konularını on beş ayrı bölümde, detaylı olarak, Batı bağlamında ve mümkün olduğu kadar objektif tarzda ortaya koy-